

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

JURICA POTOČKI

UTJECAJ ZAPADA NA SOCIJALISTIČKU JUGOSLAVIJU

Završni rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

JURICA POTOČKI

UTJECAJ ZAPADA NA SOCIJALISTIČKU JUGOSLAVIJU

Završni rad

JMBAG: 0303041696, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti

Predmet: Socijalistički čovjek: jugoslavenski slučaj

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Jurica Potočki, kandidat za prvostupnika povijesti, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli 16. rujna 2016.

Student

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Jurica Potočki dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Utjecaj Zapada na socijalističku Jugoslaviju koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 16. rujna 2016.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
I. ODNOS SA SOVJETSKIM SAVEZOM.....	6
SAVEZNIK BROJ JEDAN	6
SUKOB SA STALJINOM.....	7
II. ODNOS SA ZAPADOM	10
ZAPADNO I NEUTRALNO.....	10
POMOĆ ZAPADA	11
ODNOS S NJEMAČKIM DRŽAVAMA – SRNJ I NJDR.....	12
ODNOS S ITALIJOM	14
III. TREĆI PUT.....	16
DRUŠTVENE REFORME	16
POMIRBA SA SOVJETSKIM SAVEZOM.....	18
NESVRSTANI	19
IV. ZAPADNO-ISTOČNIJE	21
POKRETANJE GOSPODARSTVA	21
UVOZ NAČINA ŽIVOTA.....	22
FILM I GLAZBA.....	24
ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA.....	30
SAŽETAK.....	32
ABSTRACT	33

UVOD

Nakon kraja Drugog svjetskog rata te sloma nacističke Njemačke i njenih saveznika na području predratne Kraljevine Jugoslavije i u ratu priznate Demokratske Federativne Jugoslavije na vlast – na osnovi svoje vodeće uloge u Narodnooslobodilačkom pokretu i ratne pobjede te rezultata poratnih izbora – dolaze komunisti pod vodstvom Josipa Broza Tita. Unatoč gotovo izvrsnim odnosima Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, zbog čega je Jugoslavija smatrana najodanijim sovjetskim saveznikom, različiti poratni interesi dviju država dovest će uskoro do njihova sukoba. Politika koju će Tito i Jugoslavija zagovarati i voditi nakon razilaženja sa Sovjetskim Savezom postat će „treći put“ u blokovski podijeljenome svijetu.

Rad obuhvaća razdoblje od 1948., za Jugoslaviju ključne godine, do konca šezdesetih. U tom razdoblju Jugoslavija traži svoje mjesto u svjetskoj politici smještajući se između dva suprotstavljena bloka i profilira svoju politiku te tako izgrađuje svoj identitet. Tom identitetu doprinijet će i kulturni utjecaj dviju europskih država. Ponajprije Italije, kao najbliže zemlje Zapada, koja će najviše utjecati na popularnu i potrošačku kulturu preko kojih će Jugoslavija imati svoj prvi fizički dodir sa Zapadom. Druga je država SR Njemačka kao odredište velikog broja radnika koji će u Jugoslaviju sa sobom donositi dio Zapada, baš kao i velik broj zapadnonjemačkih turista.

Tema koju sam proučavao izuzetno je zanimljiva i važna za sve današnje države na prostoru bivše Jugoslavije, kako za političke odnose tako i društvene. Oslanjajući se na domaće i strane autore – najviše na Dušana Bilandžića, Igora Duda, Hrvoja Klasića, Tvrtka Jakovinu, Hrvoja Matkovića, Patricka H. Pattersona i Radinu Vučetić – pokušat ću objasniti kako se Jugoslavija našla u specifičnom međunarodnom položaju te kakve je to političke, gospodarske i društvene posljedice imalo na državu. Uz materijalnu i novčanu pomoć, koju je dobivala prvenstveno od Sjedinjenih Američkih Država, Jugoslavija je postala respektabilna vojna sila te s vremenom važan igrač na svjetskoj političkoj sceni – barem na neko vrijeme – kao jedna od država osnivača Pokreta nesvrstanih.

I. ODNOS SA SOVJETSKIM SAVEZOM

SAVEZNIK BROJ JEDAN

Hegemonija Sovjetskog Saveza u istočnoj Europi značila je da je svaka država koja je nakon Drugog svjetskog rata bila oslobođena od strane sovjetske Crvene armije bila i ustrojena po uzoru na SSSR. Uređenje tih država bilo je preslikano uređenje Sovjetskog Saveza čiji vođa Staljin nije dopuštao da bilo kakva politika bude suprotna onoj SSSR-a. Drugim riječima, u Poljskoj, Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj i Albaniji uveden je represivni aparat i jednostranački sustav s vlašću komunističkih partija. Sve partije, uključujući i one iz nekomunističkih država, poput Francuske i Italije, bile su članice krovne organizacije koja je zamijenila Kominternu. Nova organizacija trebala je biti „demokratski“ koncipirana, kao mjesto razmjene ideja, i imati veću osjetljivost za posebnosti članica. Za sjedište nove organizacije odabran je upravo Beograd, a ona je nosila naziv Informacijski biro komunističkih partija (Informbiro). No, smještanje središta Informbiroa u Beograd moglo je Staljinu poslužiti kao trojanski konj za dovođenje sovjetskih agenata u središte Jugoslavije.¹

Nakon završetka rata 1945. dotadašnja Demokratska Federativna Jugoslavija mijenja naziv u Federativna Narodna Republika Jugoslavija, koji će imati do novog ustava 1963. godine. Kako su partizani bili nedvojbeni pobjednici u ratu, uz uspostavu represivnog aparata zadržavanje vlasti bilo je lakše nego što se moglo zamisliti. Prve poslijeratne godine jugoslavenska vlast nastoji stvoriti društvo po uzoru na Sovjetski Savez, odnosno državni socijalizam u kojem država upravlja društvenim i gospodarskim razvojem te određuje gotovo svaki aspekt privatnog i javnog života, time i razvoj umjetnosti. Već uoči rata definiran je stav prema književnosti tzv. sukobom na književnoj ljevici. Svoju politiku prema umjetnosti i zastupanje socijalističkog realizma. Komunistička partija Jugoslavije zasnivala je na teorijama Harkovske škole, prema kojima bi umjetnici, odnosno stvaratelji, trebali biti propagatori ideologije komunizma. To se također odnosilo i na glazbu, film i školstvo te je za svrhu kontrole unutar partije osnovano Odjeljenje za agitaciju i propagandu (Agitprop). Uz sve to sloboda stvaralaštva bila je ocjenjena kao „buržoaska

¹ Jakovina, Tvrтко, *Socijalizam na američkoj pšenici (1968-1963)*., Zagreb: Matica hrvatska, 2002., 22. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijesti*, Zagreb: Golden marketing, 1999., 209-210.

manipulativna kategorija“ te je osuđena zapadna literatura. Jugoslavija u tome nije bila iznimka, dapače, postala je pravi primjer zemlje narodne demokracije i sovjetski saveznik broj jedan.²

No, Jugoslavija je, za razliku od drugih država budućeg Istočnog bloka, gotovo cijela bila oslobođena vlastitim naporom Narodnooslobodilačkog pokreta, dok je Crvena armija imala puno manju ulogu u oslobođenju. Sovjetski Savez stoga nije mogao imati potpunu kontrolu, što dokazuje dogovor Staljina sa Saveznicima na Jalti da se utjecaj u Jugoslaviji dijeli popola.³ S druge strane, ambicije jugoslavenskog vodstva, poglavito Tita, nisu u svemu odgovarale Moskvi te je sve ukazivalo na sukob s neizvjesnim razmjerima i posljedicama. Kao što i pretpostavlja američki veleposlanik u Jugoslaviji Richard C. Patterson, udaljavanje i razilaženje ove dvije države bilo je pitanje vremena.⁴

SUKOB SA STALJINOM

Na prvi pogled u jugoslavensko-sovjetskim odnosima sve je izgledalo idilično. Veleposlanik Patterson u početku za Jugoslaviju kaže da je „kao sovjetski najodaniji i najsvjesniji saveznik, prije no satelit“ te da je „pod gotovo posvemašnjim sovjetskim utjecajem“.⁵ Idiličan odnos u početku dokazuje Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći i suradnji, koji su dvije zemlje potpisale 11. travnja 1945., dakle mjesec dana prije službenog kraja rata u Europi, dok je primjerice Bugarska taj ugovor potpisala tek u jesen 1946., a Rumunjska u prosincu 1947. godine, što dodatno potvrđuje da je Jugoslavija bila prva zemlja komunističkog svijeta iza Sovjetskog Saveza.⁶

Međutim, prve nesuglasice između Moskve i Beograda pojavile su se još za vrijeme trajanja rata. Tako primjerice tijekom kritičnih godina u ratu, Sovjeti nisu partizanima poslali oružje. Zatim je ulogu u pogoršanju odnosa imao i sam čin proglašavanja Tita maršalom 1943. godine, što je do tada jedino nosio Staljin. Sovjetsko priznavanje kraljevske izbjegličke vlade u Londonu sve do 1944. godine također se loše odrazilo na odnos dviju država. Neugodno iskustvo s Crvenom

² Badovinac, Tomislav, 1948. *Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom?*, Zagreb: Savez društva „Josip Broz Tito“ Hrvatske, 2009., 85-86. Jakovina, Tvrtko, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i sjedinjene Američke Države. 1945.-1955.*, Zagreb: Profil, 2003., 92. Bilandžić, 240.

³ Jakovina, *Socijalizam*, 13.

⁴ Jakovina, *Američki*, 84-86; Jakovina, *Socijalizam*, 13-21.

⁵ Isto, 19-21.

⁶ Bilandžić, 209.

armijom u zemlji – naime, iako je ušla samo na kratko i na relativno mali dio teritorija, pljačke i silovanje lokalnog stanovništva bile su učestale pojave – također je doprinio lošoj slici Sovjeta u Jugoslaviji.⁷ Nakon rata izostala je politička potpora Moskve pri zauzimanju Trsta, zbog kojeg je Jugoslavija bila možda i spremna na sukob sa Zapadom, no SSSR nije pa je rasplet događaja bio onakav kako je zamislio Staljin.⁸ Neposredno nakon toga govor Tita u Ljubljani, u kojem je istaknuo da Jugoslavija nije ničija „moneta za potkusurivanje“, u Moskvi je protumačen kao neprijateljski napad jer je sovjetska vlast procijenila da se to odnosi i na nju, a ne samo na zapadne sile.⁹ Zatim, približavanje Bugarske pod vodstvom Georgija Dimitrova Jugoslaviji Moskvi je izgledao kao prvi korak ka stvaranju federacije balkanskih zemalja po jugoslavenskom modelu, koja bi kasnije uključivala Grčku i Albaniju, no Staljin za to još nije bio spreman te se bojao da će taj čin zabrinuti Zapad za sigurnost Grčke i Turske te da će reagirati nepredvidivo.¹⁰ Sve ovo činilo je situaciju iznimno napetom, no stvari su se samo pogoršavale te je sukob bio na vidiku, iako u javnosti to nije tako izgledalo. Tito se nije obazirao na Staljinove direktive da se pomoć grčkim gerilcima smanji, nego je učinio suprotno, ne znajući da je Staljin odobrio britansku intervenciju u grčki građanski rat te tako predao Grčku britanskoj interesnoj sferi.¹¹ Ono što je za Moskvu bila kap koja je prelila čašu bilo je odbijanje i, u veljači 1948., zaustavljanje balkanske federacije kakvu je htio Staljin te nekoliko dana kasnije pritisak na albanskog vođu Envera Hoxhu da Moskvi iskaže želju za ujedinjenjem s Jugoslavijom i dopusti ulazak jugoslavenskih trupa u Albaniju.¹² Odnos tih ideološki bratskih komunističkih država neprestano se pogoršavao te su se nesporazumi samo gomilali te su došli do točke s koje nije bilo povratka. Sukob je postao javan kada su Sovjeti povukli svoje civilne i vojne stručnjake iz Jugoslavije navodeći da su „okruženi nedruželjubljem“.¹³

Odgovor na jugoslavenske postupke bilo je donošenje Rezolucije Informbiroa 28. lipnja 1948., u kojoj se Tito optužuje, između ostalog, za odstupanje od lenjinizma i marksizma, antisovjetske izjave, diskreditiranje Crvene armije te djelovanje KPJ u poluilegali. Odgovor na optužbu bilo je Titovo „povijesno ne“ Staljinu čime je došlo do

⁷ Jakovina, *Socijalizam*, 22.

⁸ Isto, 15, 22; Bilandžić, 211.

⁹ Bilandžić, 211.

¹⁰ Jakovina, *Socijalizam*, 14-15.

¹¹ Bilandžić, 290-291.

¹² Bilandžić, 294; Badovinac, 92; Jakovina, *Socijalizam*, 18.

¹³ Jakovina, *Socijalizam*, 21; Jakovina, *Američki*, 85; Bilandžić, 211, 295.

promjene u svjetskoj politici.¹⁴ Drugim riječima, ovakav rasplet bio je jedan od prijelomnih događaja u međunarodnim odnosima u drugoj polovici 20. stoljeća. No, stanje u zemlji postaje još teže. Nakon izlaska KPJ iz Informbiroa iste godine, Jugoslavija ostaje usamljena i izolirana od strane kako država srodnih po ideologiji, odnosno komunističkog Istočnog bloka, tako i zapadnih demokracija. Time započinju opsežne društvene reforme, ali i olovne godine – obračun s neistomišljenicima unutar članstva partije i rukovodstva države – koje će trajati sve do smrti Staljina 1953. godine i dolaska Nikite Hruščova.¹⁵

Zbog gomilanja sovjetske Crvene armije i vojski moskovskih satelita na granicama Jugoslavije, vodstvo zemlje bojalo se najgoreg scenarija – sovjetske invazije i rušenja Tita te postavljanje vodstva odanog Moskvi i Staljinu. Iako je taj scenarij bio moguć, bilo je malo vjerojatno da bi Staljin naredio invaziju na Jugoslaviju, budući da je nevoljko dao pristanak za operacije u Koreji na početku rata na tom poluotoku 1950. godine, kada je sjeverni komunistički dio napao južni demokratski.¹⁶ Izgledalo je da upravo Korejski rat bio spas za Tita, no ipak to nije bilo tako. Važnost prekida odnosa Moskve i Beograda bit će ne samo regionalna, već i svjetska, a zasigurno prijelomna točka u povijesti socijalističke Jugoslavije.

¹⁴ Bilandžić, 296; Jakovina, *Socijalizam*, 23-24; Jakovina, *Američki*, 226.

¹⁵ Vučetić, Radina, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Beograd: Službeni glasnik, 2012., 50-51; Hrvoje, Matković, *Povijest Jugoslavije 1918.-1991., hrvatski pogled*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998., 300-305.

¹⁶ Jakovina, *Američki*, 291.

II. ODNOS SA ZAPADOM

ZAPADNO I NEUTRALNO

Prve poslijeratne godine jugoslavenski stav prema Zapadu bio je prilično neprijateljski: sukob oko Trsta, rušenje američkog zrakoplova iznad Jugoslavije pa i same ideološke razlike bili su prevelika prepreka za uspostavu bilo kakvog dijaloga. Štoviše, Jugoslavija je odbila Marshallov plan koji je gospodarski podigao Europu, dok ga primjerice Čehoslovačka nije smjela prihvatiti.¹⁷ Titova politika prema Zapadu bila je čak i previše agresivna da bi ga Sovjeti u svemu podupirali.¹⁸ No, donošenjem Rezolucije Informbiroa sve se promijenilo. Zapravo, promijenilo se nije gotovo ništa: Tito je samo trebao preživjeti, a za to je ponovno trebao nečiju pomoć koju je ovaj puta pronašao na drugoj strani, kod *neprijatelja svog neprijatelja*.

Kako je za vrijeme trajanja olovnih godina i najveće napetosti postojala prijetnja sovjetske invazije, Jugoslavija je bila prisiljena pronaći saveznika. Neobičan, po ideološkoj prirodi suprotan, ali toliko i logičan saveznik i zaštitnik dovoljno jak da konkurira Sovjetskom Savezu mogao se naći jedino na Zapadu. Bile su to Sjedinjene Američke Države, no za tu zaštitu Jugoslavija je trebala i nešto ponuditi ne samo Sjedinjenim Državama, već i drugima, ponajprije susjedima. Primjerice, urediti granična pitanja s Italijom i Austrijom te prestati slati potporu grčkim partizanima i kršiti suverenitet Albanije.¹⁹ Jedino što je vodstvo Sjedinjenih Država trebalo činiti – jest čekati. Sama mogućnost popravljanja odnosa sa Sovjetskim Savezom činila se nemogućom, stoga je trebalo pričekati trenutak kada će Jugoslavija biti prisiljena obratiti se za pomoć drugoj strani, što se i dogodilo, a tim je činom započelo jugoslavensko okretanje Zapadu.²⁰

S druge strane, SAD i Zapad trebali su nekoga kao što su Tito i Jugoslavija, kako bi na takvom primjeru dokazali da komunistički svijet nije idiličan te na taj način zabili klin u Istočni blok, u nadi da će se pukotine proširiti i rastvoriti ga. Time bi se

¹⁷ Jakovina, *Socijalizam*, 16; Vučetić, Radina, „Die jugoslawische Aussenpolitik und die jugoslawisch-amerikanischen Beziehungen in den 1960er Jahren“, u: *Jugoslawien in den 1960er Jahren. (a)normalen Staat?*, ur. Hannes Grandits, Holm Sundhaussen, Wiesbaden: Hattassowitz Verlag, 2013., 19.

¹⁸ Jakovina, *Socijalizam*, 19-21.

¹⁹ Isto, 28.

²⁰ Jakovina, *Američki*, 260-261; Jakovina, Tvrtko, *Treća strana Hladnog rata*, Zagreb: Fraktura, 2011., 31.

pokazalo da je izlazak iz sovjetskog bloka moguć. No, iako do toga nije došlo, Zapad je Jugoslaviju nastojao zadržati „neutralnu na svojoj strani“ s obzirom da je bila važna u strateškom, vojnom, pa i moralnom pogledu.²¹ Utjecaj SAD-a imat će ključnu ulogu u društvu, politici, gospodarstvu pa i umjetnosti Jugoslavije. Dobivši ne samo vojnu, već i novčanu potporu, Jugoslavija je mogla izgraditi svoj put u socijalizam.

POMOĆ ZAPADA

Zbog izoliranosti od strane istočnog komunističkog bloka, stanje u Jugoslaviji postajalo je sve gore. Prije normalizacije odnosa Beograda i Washingtona, Tito je bio prikazivan kao klasični komunistički diktator koji tlači svoj narod, no promjenom Titove politike, promijenila se i propaganda Zapada i sada je on trebao poslužiti kao primjer drugim komunističkim diktatorima.

Situacija polovicom 1950., godine u kojoj je došlo do krvavog Korejskog rata na drugoj strani planeta, u Jugoslaviji postaje kritična. Godina je bila nerodna te je prijetila glad. Takvo stanje iskoristili su američki političari koji su poslali pomoć, no objašnjavajući da nije cilj dati pomoć Jugoslaviji kakva se daje zapadnim demokracijama, već samo onoliku koja će zaštititi njihove interese u regiji.²² S druge strane, bilo je važno održati Tita „na površini“ i dovoljno jakim da nastavi prkositi Staljinu, no ne u toj mjeri da se Jugoslavija obogati i pretjerano ojača.²³

Najvažniji cilj vanjske politike američkog predsjednika, bivšeg generala, Dwighta Eisenhowera prema Jugoslaviji bilo je ojačati jugoistočno obrambeno krilo u Europi. Kako je Jugoslavenska narodna armija bila tehnološki nazadnija u odnosu na vojske Zapada i članice NATO-a – primjerice zrakoplovstvo jedva da je postojalo – vojna pomoć bila je ključna. Uz tu pomoć Jugoslavija će postati respektabilna vojna sila. Dogovor o pomoći sklopljen je na 28 godina i potpisan 14. listopada 1951., a Jugoslavija je bila uključena u Mutual Defence Aid Program (MDAP). Vojna pomoć u samo dvije godine (od 1952. do 1953.) iznosila je 296 milijuna dolara, dok je ukupna vojna pomoć trebala biti 746,5 milijuna, dodali se k tome i pomoć u samoj opremi kao što su tenkovi, razna vozila, mlazni avioni i brodovi.²⁴

²¹ Vučetić, *Koka-kola*, 51; Bilandžić, 367-368.

²² Jakovina, *Američki*, 291-293.

²³ Isto, 283-284.

²⁴ Jakovina, *Socijalizam*, 38-41; Jakovina, *Američki*, 293; Vučetić, *Koka-kola*, 53; Vučetić, „Die jugoslawische“, 20.

To dokazuje koliko je Jugoslavija bila strateški važna u slučaju invazije Sovjetskog Saveza te koliko se daleko išlo da se Jugoslaviju, kao komunističku zemlju odmetnutu od Moskve, putem pomoći i vojnih donacija drži neutralnom ili da se barem ublaži moguće približavanje SSSR-u. Ovakav razvoj događaja mogao se očekivati dolaskom Nikite Hruščova na vlast nakon Staljinove smrti 1953. godine. Sam predsjednik Eisenhower izjavio je da su odnosi uspostavljeni s Jugoslavijom jedna od najvećih pobjeda Zapada u Hladnom ratu te „trn u ruskom mesu“.²⁵ Na taj bi način Jugoslavija poslužila kao primjer za ostale zemlje Istočnog bloka: ako bi otkazale poslušnost Moskvi, Zapad bi stao u njihovu zaštitu. Realno, to nije bilo moguće očekivati, ali ipak Jugoslaviju je valjalo zadržati u ovakvom položaju.

Zanimljivo je dodati tome i činjenicu koja dodatno potvrđuje koliko je Jugoslavija bila važna za SAD. Nakon potpisivanja Londonskog memoranduma, 5. listopada 1954., kojim je riješeno pitanje Slobodnog teritorija Trsta, Jugoslavija je dobila 20 milijuna dolara kompenzacije. Postoj i još jedan važan pokazatelj: materijalna pomoć koju je Jugoslavija dobila u razdoblju od 1949. do 1955., dakle za vrijeme otvorenog sukoba sa Sovjetima, u iznosu od 1,2 milijarde dolara, bila je veća nego cjelokupna pomoć zemljama Latinske Amerike.²⁶ Slanje pomoći Jugoslaviji nastavit će se i u narednim desetljećima, no neće dostići ovako velike iznose.

ODNOS S NJEMAČKIM DRŽAVAMA – SRNJ I NJDR

Uvođenjem i provedbom Hallsteinove doktrine, prema kojoj je trebalo prekinuti svaki diplomatski odnos s državom koja priznaje Njemačku Demokratsku Republiku diplomatski odnosi između Jugoslavije i Savezne Republike Njemačke bili su prekinuti, kada je Jugoslavija to i učinila 1959. godine, dok je odnos sa Sjedinjenim Državama spao na najnižu razinu.²⁷ Interese tih država zastupala su strana predstavništva – jugoslavenske u Bonnu Švedska, njemačke u Beogradu Francuska.²⁸ Daleko najvažnije pitanje u odnosu sa SRNJ bilo je ono ratnih reparacija. U prvoj polovici šezdesetih godina započelo je „ispitivanje terena“, odnosno došlo je do kakve-takve uspostave diplomatskih odnosa. Prva faza bila je

²⁵ Jakovina, *Socijalizam*, 26.

²⁶ Isto, 43; Jakovina, *Američki*, 384-389.

²⁷ Jakovina, *Socijalizam*, 118.

²⁸ Nečak, Dušan, „*Ostpolitik*“ Willyja Brandta i Jugoslavija (1963.-1969.), Zagreb: Srednja Europa, 2015., 111.

obilježena razgovorima oko gospodarske suradnje te je jugoslavenska strana posebno inzistirala na pitanju odštete žrtvama nacizma i na reguliranju statusa jugoslavenskih radnika jer je Zapadna Njemačka bila odredište jugoslavenskih *gastarbajtera*.²⁹ Odnos s Njemačkom Demokratskom Republikom bio je posve formalan i bez većih oscilacija te se uglavnom razgovaralo o trgovinskoj, gospodarskoj i znanstvenoj suradnji, iako je jugoslavenska strana odbijala podići status predstavništva iz poslanstva u veleposlanstvo, što je u Bonnu ocijenjeno pozitivno.³⁰

Druga polovica šezdesetih obilježena je postupnim popuštanjem napetosti. Novi zamah za ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa započinje dolaskom Willyja Brandta na mjesto ministra vanjskih poslova SRNJ 1966. godine.³¹ Za Brandta je obnova odnosa s Jugoslavijom bila na prvom mjestu. Štoviše, 1967. godine nije otišao na sastanak NATO-a u Bruxelles, već je u Bonnu prisustvovao sjednici vlade gdje se razgovaralo o što bržoj obnovi diplomatskih odnosa.³² Naredne godine Brandt je posjetio Jugoslaviju. No, iako su rješavana iznimno bitna pitanja, kao što su gospodarska suradnja, položaj radnika na privremenom radu u inozemstvu (*gastarbajtera*) te kreditiranje Jugoslavije, do konačnog dogovora oko onog najvažnijeg za Jugoslaviju – ratne odštete za zločine iz Drugog svjetskog rata – zasada nije bilo na vidiku.³³ Unatoč tome odnosi su bili u blago uzlaznoj putanji te je za jugoslavensku politiku bilo važnije uspostaviti i zadržati koliko-toliko dobar odnos s Bonnom, nego se više približiti i imati izvrstan odnos sa Istočnim Berlinom. Najjači motiv u pozadini toga bila je nemjerljivo veća gospodarska i financijska korist koju je Jugoslavija imala od Zapadne Njemačke, primjerice na području turizma i još neriješenog pitanja ratnih reparacija.

Obnova diplomatskih odnosa Jugoslavije i Zapadne Njemačke s druge strane željezne zavjese, u Istočnom Berlinu, nije dobro primljena. Gotovo svim važnijim državama svijeta, izuzev Sjedinjenih Država, iz Berlina je poslana diplomatska nota u kojoj se pokušava opravdati ovakav potez, naglašavajući da Jugoslavija priznaje NJDR, kako bi što veći broj zemalja potaknula na isto.³⁴ Unatoč ovakvim, gotovo očajnim, diplomatskim naporima Istočnog Berlina, najvažniji cilj diplomacije prema

²⁹ Isto, 112; Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2012., 402.

³⁰ Isto, 113-115.

³¹ Nečak, 87.

³² Isto, 143.

³³ Isto, 209-212; Klasić, 402; Isto, 361.

³⁴ Isto, 362.

Beogradu – sprječavanje obnove odnosa Beograda i Bonna – ostaje neispunjen.³⁵ Iako ovakav potez Berlina nije uvelike naštetio odnosu s Beogradom, ono što je uslijedilo naredne 1968. godine bio je gotovo kraj odnosa dviju država. Te je godine došlo do vojne intervencije zemalja Varšavskog pakta pod vodstvom SSSR-a, čiji je član bila i NJDR, u Čehoslovačkoj zbog „kontrarevolucije“, odnosno Praškog proljeća. Kako je Jugoslavija osuđivala taj čin, propala je bilo kakva njezina pomoć u vezi priznavanja NJDR od strane drugih država. Unatoč svim preprekama i nesporazumima odnos nije prekinut, a političku i ideološku prevladala je ona ekonomska komponenta.³⁶

Zapadna će Njemačka, uz Italiju, kao druga država iz Europe, imati najveći utjecaj na približavanje zapadne kulture Jugoslaviji. Masa jugoslavenskih radnika koja je odlazila na posao u Njemačku vraćat će se u Jugoslaviju sa željom i potrebom da ono što su imali u Njemačkoj imaju i u svojoj domovini te će na taj način jedan dio Zapada doći u Jugoslaviju. Drugi dio „zapadnog paketa“ Nijemci su donijeli sa sobom jer je Jadransko more postalo jedno od njihovih glavnih turističkih odredišta. Dok će utjecaj Zapadne Njemačke biti jedan od presudnih, onaj Istočne može se slobodno ocijeniti neznatnim jer Beograd nije imao ni približno koristi od Istočne koliko od Zapadne Njemačke.

ODNOS S ITALIJOM

Iako Tršćansko pitanje postaje aktualno potkraj Drugog svjetskog rata, korijeni ovog problema mogu se pronaći još ranije. Naime, Trst i okolica su, kao i ostali dijelovi Slovenije i Hrvatske, kraj Prvog svjetskog rata dočekali u istoj državi – Austro-Ugarskoj Monarhiji. Tajnim Londonskim ugovorom 1915. dijelovi istočne obale Jadrana obećani su Kraljevini Italiji, koja je u Trst, Istru i dio Dalmacije ušla po završetku rata. Talijanska vlast nad tim područjem je priznata talijansko-jugoslavenskim dogovorom u Rapallu 1920. godine. Uslijedilo je razdoblje prisilne talijanizacije slavenskog stanovništva koje se našlo pod talijanskom fašističkom vlašću. Loš odnos između Talijana te Slovenaca i Hrvata pogoršan je talijanskim zločinima počinjenim tijekom okupacije Jugoslavije te jugoslavenskim osvećivanjem

³⁵ Nečak, 169-170.

³⁶ Isto, 184-185, 192; Klasić, 362.

na završetku Drugog svjetskog rata. Na samom kraju rata jugoslavenska IV. armija oslobodila je sporno područje s namjerom da ga brani oružjem.³⁷

Neposredno nakon rata pitanje razgraničenja dviju država zbog njihovih naginjanja k suprotstavljenim svjetskim blokovima utjecalo na to da je Tršćanska kriza postala opasna svjetska kriza, koja je mogla iz posljednje bitke Drugog postati prva bitka Trećeg svjetskog rata. Unatoč argumentima da su Slaveni većinsko stanovništvo na tom području, zapadne sile zaključile su da je dati Trst Titu jednako kao dati ga i Staljinu. Tito sve do početka lipnja 1945. nije htio popustiti savezničkim zahtjevima. Naime, do tog razdoblja smatrao je da ima Staljinovu podršku, no to nije bilo tako. Staljin je na ulazak Jugoslavenske armije u Trst i Julijsku krajinu te napeto stanje sa Zapadom zbog te situacije reagirao tako što je podržao britanski zahtjev da Jugoslaveni napuste grad i njegovu najbližu okolicu, što je bio i svojevrsni odgovor Titovom govoru u Ljubljani kako Jugoslavija nije ničija „moneta za potkusurivanje“. Dogovor između dvije države koje su prisvajale taj teritorij nije bilo moguće postići. Sporni teritorij privremeno je podijeljen u dvije zone koje su bile pod savezničkom ili jugoslavenskom upravom.³⁸ Pariškim mirovnim sporazumom 1947. većina nekadašnje Julijske krajine pripala je Jugoslaviji, ali je na području dijela Istre, Slovenskog primorja i Trsta osnovan Slobodni teritorij Trsta koji se održao do Londonskog memoranduma 1954. godine.³⁹ Tim je dogovorom Jugoslaviji pripala Zona B STT-a, a Italiji je pripojen najveći dio Zone A te je Jugoslavija dobila 20 milijuna dolara za izgradnju luke u Kopru kao novčanu kompenzaciju.⁴⁰ U međuvremenu su političke okolnosti postale bitno drugačije nakon donošenja Rezolucije Informbiroa 1948. te je Jugoslavija, da bi dobila pomoć od Zapada, morala diplomatskim putem riješiti pitanje granice s Italijom te izbjeći vojni sukob sa Zapadom koji se u jednom trenutku čini vrlo izvjesnim.

Unatoč lošim političkim odnosima i graničnim sporom koji do kraja nije razriješen sve do polovice sedamdesetih, kulturni utjecaj koji je u Jugoslaviju dolazio iz Italije imat će neupitan položaj u popularnoj i potrošačkoj kulturi Jugoslavije te će Italija ostati najveći „izvoznik“ zapadne kulture kroz gotovo čitav vijek Jugoslavije.

³⁷ Bilandžić, 79, 210-211.

³⁸ Isto, 211.

³⁹ Jakovina, *Socijalizam*, 42.

⁴⁰ Jakovina, *Američki*, 384; Jakovina, *Socijalizam*, 42-43; Bilandžić, 211.

III. TREĆI PUT

DRUŠTVENE REFORME

Za Jugoslaviju je krajem četrdesetih bilo iznimno važno dokazati vjernost komunističkoj ideologiji. Tako je u srpnju 1948., na V. kongresu KPJ, unatoč pobijanju rezolucije Informbiroa još uvijek naglašavana vjernost Staljinu.⁴¹ Stoga je nakon raskola sa Sovjetima, kako bi to i dokazalo, vodstvo Jugoslavije započelo agrarnu reformu po uzoru na Sovjetski Savez. Taj pokušaj kolektivizacije sela ubrzo je neslavno završio. Pad proizvodnje i otpor seljaka bili su dovoljni da se reforma zaustavi te se od toga i odustalo. Simbolička promjena koja se dogodila 1952. godine bila je promjena naziva partije iz *Komunistička partija Jugoslavije* u *Savez komunista Jugoslavije* što je, prema tumačenjima jugoslavenskih komunista, bilo bliže onome što je zagovarao Marx. Upravo u to vrijeme, početkom pedesetih, stiže novčana pomoć Sjedinjenih Država, koja će omogućiti reforme i promjene koje će uslijediti. Usporedo s gospodarskom, financijskom i vojnom pomoći, kojoj je bio cilj osnažiti Jugoslaviju, u pozadini te pomoći bio je još jedan cilj. Taj cilj bio je potaknuti promjene u društvu „nuđenjem“ Zapada. Neke promjene zahtijevao je Zapad, dok su druge bile logičan slijed onih promjena koje su prethodile.⁴²

Po tumačenjima vodećih ljudi SKJ, kako bi se vratilo izvornom marksizmu i lenjinizmu – postupno odumiranje države i prebacivanje ovlasti na društvo – bilo je potrebno provesti određene reforme. Uslijedila je „tri D“ reforma – decentralizacija (komunalni sustav općina, veća autonomija republika), debirokratizacija i deetatizacija (slabljenje državnih oblika vlasti).⁴³ Jedna od najvažnijih reformi bilo je uvođenje radničkog samoupravljanja 1950. godine.⁴⁴ Već su ranije osnovani prvi radnički savjeti, no donošenjem Ustavnog zakona 1953. to je podignuto na višu razinu.⁴⁵ Sve se kretalo u dobrom smjeru, no ispostavilo će se da je pokretanje tih reformi izazvalo pretjeranu slobodu govora, odnosno kritiku vlasti iz njenog samog vrha. Ta kritika vlasti, zbog koje su reforme obustavljene, naziva se *Đilasovo*

⁴¹ Bilandžić, 298.-299.

⁴² Jakovina, *Socijalizam*, 47.

⁴³ Isto, 46.-47. Patterson, Patrick Hyder, *Bought&Sold. Living and Losing the Good Life in Socialist Yugoslavia*, London: Cornell University, 2011., 19.

⁴⁴ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. Povijest dokolice i potrošačkog društva u hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih.*, Zagreb: Srednja Europa, 2015., 44; Patterson, 19.

⁴⁵ Patterson, 46.

istrčavanje. Naime, predsjednik savezne skupštine, Milovan Đilas, u svojim člancima tiskanim u *Borbi* navodi potrebu za elementima tržišta, većom demokratizacijom i slobodom pojedinca. Međutim, zbog straha partije od gubitka vlasti dolazi do zaustavljanja reformi, a sam Đilas je smijenjen. Unatoč zaustavljanju reformi, one koje su do tada provedene imale su velike posljedice. Primjerice, slobodniji politički život, počeci radničkog samoupravljanja u tvornicama, postupno otvaranje tržištu te je zahvaljujući reformama industrijski rast do kraja pedesetih bio među najvećima u svijetu. Nastavak tih reformi Jugoslavija će dobiti u sljedećem desetljeću, kada se granice sve više otvaraju, sve više građana dobiva dozvolu za rad u inozemstvu, vize za strance uglavnom se ukidaju te je ublažen odnos prema crkvi.⁴⁶

Prateći društvene reforme i određenu količinu liberalizacije, došao je red i na umjetnost. Samu inicijativu pokrenuo je partijski vrh jer je bio svjestan da društvena reforma i reforma samoupravljanja mora uključiti i slobodu stvaralaštva. Iako etabliranih književnika nije bilo mnogo, djelom zbog dotadašnje politike po uzoru na sovjetsku Harkovsku školu i predratnog sukoba na književnoj ljevici, djelom zbog smaknuća lijevo orijentiranih književnika, primjerice Augusta Cesarca, od strane ustaša u Kerestincu, širenje okvira stvaralaštva imao je svoje rezultate. Tako su se počeli pojavljivati mnogi časopisi u kojima su se sve više javljali novi, mladi književnici.⁴⁷ Pogled na zapadnu umjetnost također je promijenjen. U razdoblju do 1948., kada se pod pojmom „truli Zapad“ podrazumijevalo sve zapadno, tako i književnosti, posebice američka koja je bila obilježena negativnim ideološkim i estetskim kvalifikacijama te najčešće opisivana kao „dekadentni Zapad“. ⁴⁸ Promjenom politike koju donosi 1948., mijenja se i odnos prema zapadnoj književnosti i umjetnosti općenito. Dolazi do porasta interesa za, prvenstveno američku književnost te se u književnim časopisima poput *Krugova*, simbolički raskida sa socrealizmom i postupno se uvodi američka popularna estetika, primjerice optimizam, prolaznost i aktivnost.⁴⁹ Iako kritika zapadnjačke umjetnosti nije posve nestala te se vrh KPJ nije u potpunosti odrekao kontrole nad stvaralaštvom, ipak je trebao potporu intelektualaca za provedbu reforma. Upravo je s tim ciljem inicirao III.

⁴⁶ Isto, 46-48; Jakovina, *Američki*, 393-366; Matković, 311-314.

⁴⁷ Bilandžić, 339-341.

⁴⁸ Kolanović, Maša, „Utopija pod upitnikom. Predodžba „Amerike u stihovima dekadentnog socijalizma“ u: *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković, Andrea Matošević, Pula i Zagreb: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, 2013., 188, 210.

⁴⁹ Isto, 191, 210.

kongres Saveza književnika Jugoslavije koji je održan je u Ljubljani u listopadu 1952. godine.⁵⁰ Glavnu riječ na kongresu vodio je Miroslav Krleža, čiji je referat prihvaćen kao službeni dokument kongresa te on postaje najveći autoritet u književnom stvaralaštvu i njezin glavni kriterij. Kao rezultat tog kongresa umjetnost je ponovno dobila svoju slobodu te je navedeno kako ona treba „govoriti svojim vlastitim glasom“, a Tito i KPJ dobili su podršku kongresa u borbi sa staljinizmom.⁵¹

POMIRBA SA SOVJETSKIM SAVEZOM

Povijesni trenutak za Jugoslaviju bio je raskid sa Staljinom. Ne manje važan trenutak bio je onaj kada je 1953. stigla vijest o Staljinovoj smrti. Postupno su se odnosi između dvije komunističke države počeli popravljati. Staljina je naslijedio Nikita Hruščov, koji je došao na vlast nakon unutarstranačkog obračuna. Prvi korak u pomirenju načinio je Hruščov kada je u svibnju 1955. sletio u Beograd te se susreo s Titom. Bio je to simboličan poraz Staljinove politike prema Jugoslaviji. Sjedinjene Države strahovale su od povratka Beograda Moskvi, tako je sam direktor CIA-e Allen Dulles smatrao da su pred Titom bile tri mogućnosti: vratiti se Istoku, približiti Zapadu ili nastaviti neutralnu politiku, što je držao najrealnijom opcijom.⁵² Njegova procjena ispostaviti će se točnom jer do većeg približavanja nije došlo, a vodstvo SKJ nastavilo je politiku nesvrstavanja u blokove – glavnu vanjsko-političku odrednicu Jugoslavije u narednom razdoblju.

Tito je zatim uzvratio posjet te je otišao u Moskvu, a u duhu pomirbe potpisani su mnogi ugovori od kojih će Jugoslavija imati najviše gospodarske koristi. Iako je Hruščov priželjkivao povratak Jugoslavije u Istočni blok, sovjetska vojna intervencija u Mađarskoj 1956. definitivno je uništila svaku takvu mogućnost.⁵³ Za Jugoslaviju je također bilo važno priznanje Moskve da putovi socijalizma u različitim zemljama i različitim okolnostima mogu biti različiti. Kao posljedica normalizacije odnosa bilo je zamrzavanje Balkanskog pakta, koji je bio potpisan između Jugoslavije te Grčke i Turske, te dakako gospodarska korist, no približavanje Zapadu, iako se ublažilo, nije bilo upitno.⁵⁴ Odnos između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza mogao bi se opisati kao

⁵⁰ Isto, 342; Kolanović, 192.

⁵¹ Isto, 342.

⁵² Jakovina, *Socijalizam*, 82.

⁵³ Badovinac, 103-104.

⁵⁴ Matković, 316-318; Jakovina, *Socijalizam*, 83-87; Jakovina, *Američki*, 354-362.

„toplo-hladno“ – prošao je put od najvećeg saveznika preko najvećeg neprijatelja do ponovno bratske komunističke zemlje te opet do razilaženja i nerazumijevanja. No, unatoč svemu može se zaključiti da kad god bi Moskva prva učinila korak, Jugoslavija se odazvala, do nekog novog prekida.

NESVRSTANI

Kako Jugoslavija nije bila članica niti jednog bloka, nastojala je balansirati između njih. Bilo je to vrijeme raspadanja kolonijalnih carstava, što će Jugoslavija na neki način i iskoristiti za vlastitu promidžbu. Normalizacija odnosa s Moskvom naštetila je odnosu sa Sjedinjenim Državama, no prijateljski odnos neće potrajati dugo. Drugi, u velikoj mjeri blaži, prekid sa Sovjetskim Savezom dogodio se 1958. godine zbog ideoloških razlika i Mađarske revolucije. Naime, donošenjem Programa SKJ 1958. godine i pobjedom reformističkih snaga, nastavljene su reforme koje su bile zaustavljene 1954. godine, što je u Moskvi protumačeno kao revizionistički potez.⁵⁵ Pored toga, Sovjete i Jugoslaviju udaljavalo je neodobravanje sovjetske intervencije za vrijeme Mađarske revolucije 1956. godine, kada je Jugoslavija pružila azil bivšem mađarskom vođi. Beograd se tako ponovno našaona suprotnoj strani Moskve.⁵⁶

Pogoršanje odnosa bilo je jednako i na zapadu. Vodstvo Sjedinjenih Država bilo je ispravno uvjereno da neće doći do većeg zbližavanja Beograda i Moskve te su nastavili slati pomoć. Tako je predsjednik Eisenhower 1957. najavio slanje borbenih mlaznih aviona.⁵⁷ Čin koji je u američkom pogledu izjednačio jugoslavensku i sovjetsku vanjsku politiku bilo je priznanje Njemačke Demokratske Republike 1959. te su odnosi Beograda i Washingtona spali na najnižu razinu.⁵⁸ Pogoršanju odnosa s Washingtonom doprinijelo je i otkazivanje posjeta Tita koji je trebao biti najprije 1956., zatim 1957. godine, jer je u Beogradu procijenjeno da bi to bilo kontraproduktivno, budući da je konačno dijalog sa Sovjetima uspostavljen, barem na neko vrijeme. Utjecaj u pogoršanju imala je i kampanja konzervativnih političara u

⁵⁵ Badovinac, 146-148.

⁵⁶ Jakovina, *Socijalizam*, 121; Jakovina, *Treća*, 32; Matković, 321-323.

⁵⁷ Jakovina, *Socijalizam*, 117-118.

⁵⁸ Isto, 118-119.

Americi – gradonačelnik New Yorka javno je poručio da njegov grad ne želi dočekati Tita – te su članovi Kongresa zahtijevali prekid slanja pomoći.⁵⁹

Politika Jugoslavije otprije je bila nesvrstanost te miroljubiva aktivna koegzistencija, a partnere u toj ideji našla je u novostvorenim državama Azije i Afrike, prethodnim europskim kolonijama. U drugoj polovici 1950-ih Tito je krenuo na azijsku turneju u kojoj je, između ostalih, posjetio Burmu i Indiju te pri povratku i Egipat. Godine 1956. na Brijunima je održan sastanak Tita, indijskog premjera Nehrua i egipatskog predsjednika Namera te se upravo na taj susret gleda kao početni u povijesti Pokreta nesvrstanih.⁶⁰ Na tom je sastanku, između ostalog, usvojen nacrt deklaracije u kojoj stoji sljedeće: osuda blokovske podjele svijeta, postupno uklanjanje uzroka ratova, podrška borbi za razoružanje, potreba korištenja atomske energije u miroljubive svrhe, gospodarska pomoć nerazvijenim zemljama i međusobna suradnja. Na konferenciji u Beogradu 1961. taj dokument je usvojen od strane 25 šefova država i vlada te će postati službena deklaracija Pokreta nesvrstanih.⁶¹

⁵⁹ Jakovina, Tvrtko, „Povijesni uspjeh šizofrene države: modernizacija u Jugoslaviji 1945.-1974.“ u: *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolečnik, Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, 2012., 35.

⁶⁰ Jakovina, *Treća*, 38-39.

⁶¹ Jakovina, *Socijalizam*, 121-124; Jakovina, *Američki*, 488-491; Matković, 324-328.

IV. ZAPADNO-ISTOČNIJE

POKRETANJE GOSPODARSTVA

Razaranja u Drugom svjetskom ratu imala su stravične posljedice za Europu, kako ljudske tako i gospodarske i infrastrukturne. Iako se situacija činila beznadnom, oporavak koji je stigao s druge strane oceana, preko Uprave Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (UNRRA), omogućio je Europi preživljavanje u neposrednom poraću. U razdoblju od 1943. do 1947. godine stizala je pomoć poglavito u hrani, lijekovima i odjeći. Daljnji oporavak omogućio je između 1948. i 1951. Marshallov plan ili European Recovery Program (ERP), zahvaljujući kojem je zapadna Europa doživjela iznimno brz uspon.⁶² Taj je program oporavka bio ponuđen i Jugoslaviji, no ona ga je odbila jer je tada bila najdosljedniji sovjetski saveznik te je, po uzoru na sovjetski, od 1947. do 1951. provodila svoj prvi petogodišnji plan.⁶³

Prvi petogodišnji plan bio je usmjeren na brzu industrijalizaciju zemlje s naglaskom na tešku industriju sovjetskog tipa. Iako je i bilo uspjeha – industrijska proizvodnja iznosila je 137% 1948., odnosno 160% 1949. u odnosu na 1939. godinu – zanemarena je potrošnja, učinkovitost je bila upitna, a i proizvodilo se ograničeni broj proizvoda.⁶⁴ Kako je 1948. došlo do prekida sa Sovjetskim Savezom i susjednim socijalističkim državama kao gospodarskim partnerima, provedba plana bila je poremećena te je produžena za godinu dana. Jugoslavija se okrenula Zapadu i počela stvarati svoj koncept gospodarstva – mješavinu socijalističkog Istoka i kapitalističkog Zapada. Tako je naglasak s teške industrije prebačen na laku te se više počelo proizvoditi i robu široke potrošnje, nerijetko po licencama zapadnih kompanija.⁶⁵ Potom su u prvoj polovici pedesetih uslijedile društvene reforme, između ostalih ona utemeljena na uvođenju samoupravljanja, koje su još više odmakle jugoslavensko društvo od onog sovjetskog. U drugoj polovici pedesetih godina pokazali su se rezultati promjene gospodarske politike te je kraj desetljeća po godišnjim stopama bio vrhunac jugoslavenskog gospodarskog rasta. Tako je do 1963. prosječni godišnji rast proizvodnje iznosio više od devet posto te je bio među najvećima u svijetu, dok je BDP po glavi stanovnika između 1950. i 1960. godine

⁶² Duda, 37.

⁶³ Isto, 44; Jakovina, *Socijalizam*, 19; Patterson, 20-21; Vučetić, „Die jugoslawische“, 19.

⁶⁴ Bilandžić, 267.

⁶⁵ Duda, 44; Patterson, 22-23.

porastao više od pedeset posto, zahvaljujući čemu je došlo do primjetne promjene u životnom standardu.⁶⁶ Naravno, sve je to velikim djelom bilo moguće uz financijsku pomoć Zapada.

UVOZ NAČINA ŽIVOTA

Već je pod kraj pedesetih godina Program SKJ naveo da je, osim gospodarskog napretka, važno i podizanje potrošnje stanovništva u skladu s razvitkom.⁶⁷ Kako je gospodarski rast i rast kupovne moći građana pedesetih postao pravilo svugdje u Europi, pa tako i u Jugoslaviji, Sjedinjene Države odlučile su to iskoristiti za vlastitu promociju. Pojava potrošačke kulture i konzumerizma trebala je postati oružje u borbi protiv „narodnih demokracija“ kroz kampanju „narodnog kapitalizma“. ⁶⁸ Idealnu priliku za plasiranje svojih proizvoda jugoslavenskom potrošačkom društvu u nastajanju Sjedinjene Države dobile su 1957. godine. Tada je u Zagrebu otvoren Američki paviljon na Zagrebačkom velesajmu koji je prikazivao sliku pravog „američkog načina života“ – perilice posuđa i rublja, hladnjaci, televizori i mnogi drugi električni uređaji činili su se poput sna građanima zemlje u kojoj je pitanje gladi tek nedavno riješeno, također uz pomoć Washingtona. Središnje mjesto paviljona bio je super-market – prikaz „jednostavnog i ugodnog kupovanja“. ⁶⁹ Na sajmu je također bio i paviljon Sovjetskog Saveza, kojim su dominirali veliki strojevi, no sjaj zapadnih Coca-Cola aparata bez veće muke zasjenio je velebnu sovjetsku mehanizaciju. Očito je kako je američki paviljon bio pun pogodak i u potpunosti zasjenio onaj sovjetski te pokazao građanima Jugoslavije kako im jedino Zapad može pružiti one proizvode koje trebaju i na taj im način olakšati život. Sve je ovo bilo u svrhu ideološke borbe protiv komunizma koji je postupno, malim koracima, trebao biti zamijenjen konzumerizmom. Ta će zamjena biti pokrenuta iz same države, odnosno nesvjesno će je pokrenuti građani jer će daljnji rast standarda za sobom povući i veće želje za robom koja se može naći samo na Zapadu. Prilog tome kako je

⁶⁶ Patterson, 33; Duda, 45; Vejzagić, Saša, „Političke, društvene i gospodarske reforme u Jugoslaviji 1960-ih godina.“ u: *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata pulskog sveučilišta 2011.-2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin, Igor Stanić, Pula i Zagreb: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Srednja Europa, 2013., 52.

⁶⁷ Duda, 46.

⁶⁸ Jakovina, Tvrтко, „Narodni kapitalizam protiv narodnih demokracija. Američki super-market na Zagrebačkom velesajmu 1957. godine“, u: *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, ur. Borislav Grgin, Zagreb: FF press, 2003., 470.

⁶⁹ Isto, 470.

potrošačka kultura ulazila u zemlju bila je i pobjeda pjesme *Moja mala djevojčica* u izvedbi Ive Robića na glazbenom festivalu u Opatiji. Očito je pjesma, koja je zapravo lista želja, mogla biti prihvaćena samo od potrošačkog društva.⁷⁰ Upravo se 1958., kada je ova pjesma pobijedila, može uzeti kao početna godina potrošačkog društva, kao dokaz promjene društvenih prioriteta i shvaćanja.⁷¹

Iako ublaženo, rast se nastavio do pojave krize 1962. godine. Kao posljedica krize uslijedile su reforme gospodarstva. Tim reformama, posebno drugom iz 1965., smanjena je državna uloga u gospodarstvu i uveden je tržišni socijalizam.⁷² Šezdesete je ujedno bile godine prve veće potrošačke groznice. Otvorile su Jugoslaviju svijetu i svijet Jugoslaviji. Osim gospodarskih, provele su se i društvene reforme. Sve veći broj turista, prvenstveno Zapadnih Nijemaca, Austrijanaca i Talijana, ljetovao je na Jadranu i –za proračun još važnije – ostavljalo devize kojima će se otplaćivati inozemni dug. Tako je godina 1966. označila prekretnicu – broj noćenja stranih turista, u Hrvatskoj kao glavnom turističkom odredištu, prvi puta je pretekao broj noćenja domaćih.⁷³ Šezdesete godine označile su razdoblje kada se domaće stanovništvo nije više samo preko radija ili televizije susretalo sa strancima, već je uživo imalo prilike upoznati zapadnjačku kulturu, prije svega potrošačku, u vlastitoj zemlji. Na taj način oni koji su kao turisti došli u Jugoslaviju, sa sobom su donijeli dio zapadne kulture te su na tako nesvjesno mijenjali poglede i navike domaćeg stanovništva.⁷⁴ Nije se samo Jugoslavija „nudila“ svijetu, već i obrnuto. Zapadni „način života“ sve više je prodirao u Jugoslaviju: strip, film, rock'n'roll, hippie pokret, pop-art, putovanja i potrošačka kultura sadržavali su kulturni „paket“ Zapada. Upravo je potrošačka kultura bila pravi „preodgoj“ društva te je Italija ponovno odigrala važnu ulogu u tome. Otvaranjem granica u šezdesetima, Trst se ponovno našao u „okupaciji“, no posve različitoj od one iz četrdesetih. Trst je bio najbliži zapadni „šoping centar“ gdje su se stanovnici Jugoslavije po prvi puta susreli sa pravim proizvodima zapada – primjerice Levi's trapericama. Tijekom istog desetljeća jednodnevni šoping izleti postali su praksa te je do kraja desetljeća polovina svih

⁷⁰ Buhin, 152.

⁷¹ Duda, 60-61; Buhin 152.

⁷² Patterson, 36-37; Duda, 46-47; Vejzagić, 49.

⁷³ Duda, 140.

⁷⁴ Isto, 140-141.

izlazaka iz zemlje bio prelazak talijansko-jugoslavenske granice.⁷⁵ U kojoj je mjeri sve ovo koristilo ili štetilo jugoslavenskom društvu i poretku, ostaje otvoreno pitanje. Iako je pobjedom liberalne struje nad konzervativnom i padom tvrdolinijaša Aleksandra Rankovića došlo do modernizacije i otvaranja društva, država je i dalje bila čvrsta komunistička, no u sebe je „primala“ sve više Zapada, a Zapad je sve više nudio.⁷⁶

FILM I GLAZBA

Da je amerikanizacija prodrla u zemlju najbolje dokazuje filmska industrija. To pokazuje i naklonost publike prema filmu sa Zapada te ono najvažnije – profit koji je bio neupitan, u usporedbi s onim istočnoeuropskim koji je distributerima donosio gubitke. Izraženo u brojkama, američki je film bio četiri do pet puta jeftiniji od sovjetskog, a donosio je dvadeset puta veći profit.⁷⁷ Iako vječna i neiscrpna tematika za filmove jedne socijalističke države – Drugi svjetski rat – borbe između „Švaba i partizana“ ubrzo je zamijenila ona između Indijanaca i kauboja, no nije teško uočiti kakvu je prednost u tome vidjelo vodstvo države. Iako su i ti filmovi promatrani kroz ideološku prizmu, njihova popularnost bila je neupitna, a poznato je da je i sam Tito bio veliki ljubitelj vesterna. Američki je film ostavio dubok trag i u domaćoj kinematografiji koja je pokušala imitirati western te je tako nastao *ostern* ili *crveni western* koji je obično bio sniman u koprodukciji – naročito sa SR Njemačkom – kada su ekranizirani neki od pustolovnih romana Karla Maya.⁷⁸ Unatoč popularnosti vesterna, partizanski filmovi bili su ono što je „slavnu prošlost“ držalo vječno u sadašnjosti preko malih ekrana te su bili „produžena ruka“ propagande. No, unatoč tome, ne može se reći da je kvaliteta filma bila podređena propagandi. Primjerice, jedan od najvećih jugoslavenskih filmova – *Bitka na Neretvi* Veljka Bulajića iz 1969. – bio je nominiran za Oskara, a u njemu, između ostalih, glumi Orson Welles. Sam

⁷⁵ Duda, Igor, „Konzumerizmom do komunizma. Potrošačka kultura u Hrvatskoj od 1950-ih do 1980-ih“ u: *Potrošačka kultura i konzumerizam*, ur. Snježana Čolić, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2013., 88.

⁷⁶ Vučetić, *Koka-kola*, 57. Grandits Hannes, Sundhaussen, Holm, „Jugoslawieninden 1960er Jahren: Wieder einen teleologischen Forschungszugang“, 4; Patterson, 32, 43.

⁷⁷ Vučetić, *Koka-kola*, 103-104.

⁷⁸ Isto, 125-127, 127-129, 131; Vučetić, Radina, „Kauboji u NOB-u: partizanski western i strip u socijalističkoj Jugoslaviji“, u: *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković, Andrea Matošević, Pula i Zagreb: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, 2013., 222-223.

plakat za premijeru filma, kojoj je prisustvovala Sophia Loren, oslikao je veliki Picasso. Hollywood je definitivno „osvojio“ zemlju.⁷⁹

Osim u kinematografiji, američki se utjecaj posebno osjetio i u domaćoj glazbi, naročito rocku, koji je možda i najveći pokazatelj toga utjecaja. No, prije samog rocka jedan žanr predstavljao je trn u oku svim totalitarnim sustavima – jazz. Već i u predratnom razdoblju ta glazba opisana je kao glazba „otpora i protesta“.⁸⁰ Problem jazz bio je dvojak – poticao je slobodu izraza, kreativnost i improvizaciju te je potjecao iz Amerike, a na je taj način prkosio svemu što je komunizam predstavljao. Do prekida sa Sovjetima 1948., stav o jazzu jednak je onom koji ima Sovjetski Savez: jazz je „produkt degeneracije buržoaske kulture SAD“ te je on prema Maksimu Gorkom „glazba debelih i masnih kapitalista“.⁸¹ Prekidom sa Sovjetima mijenja se i stav prema jazzu. Postepeno se otvaraju jazz klubovi, počinju izlaziti jazz časopisi te se 1953. osniva Udruženje jazz glazbenika.⁸² Sve je to bilo u duhu društvenih reformi kako bi se i udovoljilo Zapadu i, vjerojatno puno važniji razlog, da bi se građanima pružilo ono što žele te ih se na taj način držalo zadovoljnim ili čak poslušnim. Ono što je bilo još jedan glazbeni žanr ubrzo je postalo jedan od najuspješnijih načina širenja propagande i američke kulture. Iako je jazz bio iznimno učinkovito „tajno oružje“ u širenju zapadnog utjecaja, novi val glazbene invazije ostavit će daleko veće posljedice za društvo.

Novi žanr koji nije mogla zaustaviti ni željezna zavjesa, širio se poput epidemije. Udruženim snagama, američki i britanski rock bili su najočigledniji primjer utjecaja zapadne kulture u Jugoslaviji. *Kralj rocka*, Elvis Presley, postao je popularan već pedesetih te *Borba* 1956. donosi članak o njemu, a iste se godine Ivo Robić okušava u tom novom žanru.⁸³ Partijske vlasti u većoj mjeri ne bi prihvatile rock'n'roll da od njega nisu imale koristi. Na unutarnjem planu, prihvaćanje novog žanra značilo je otklanjanje potencijalnog nezadovoljstva mladih, dok je na vanjskom političkom planu imalo ulogu i za Istok i za Zapad – Istoku se pokazalo da jugoslavenski socijalizam može napredovati i biti unaprjeđivan, pa čak i sa „zapadnim proizvodom“, dok je Zapadu pokazano da društvo i država imaju sluha za njihove vrijednosti te su kroz prihvaćanje toga vlasti pokazivale koliko je država otvorena, moderna i

⁷⁹ Jakiša, Miranda, „Grosses Kino der Subversion und Affirmation: Vom Schlagabtausch im Film der jugoslawischen 1960er.“ 194; Patterson, 175.

⁸⁰ Vučetić, *Koka-kola*, 165.

⁸¹ Vučetić, *Koka-kola*, 166.

⁸² Isto, 174.

⁸³ Isto, 187-188., 194-195.

liberalna.⁸⁴ S druge strane bilo je i novina koje je unio rock, a nisu bile dobro prihvaćene te su očigledno mijenjale socijalističku *omladinu*. Primjerice, analizom NATO-ovih stratega bilo je dokazano da će mladi uz slušanje rocka, manje čitati Marxa i Lenjina.⁸⁵ Druga puno više očita promjena bila je moda. Tradicionalno shvaćanje kako žene i muškarci trebaju izgledati također je bilo dovedeno u pitanje. Izgledalo je kao da su se zamijenile uloge. Muškarci su počeli puštati dugu kosu, a žene su je šišale, a još i k tome nosile hlače! Ova posljedica rocka na istu je stranu stavila konzervativce, antikomuniste i dio „tvrdih“ komunista. Primjerice, seksolozi su dugu kosu kod muškaraca dovodili u vezu sa homoseksualnošću, vozači autobusa odbijali su dopustiti im ulazak u autobus te su nerijetko bili kažnjavani od strane profesora. No, unatoč svim tradicionalistima i njihovom otporu i neodobravanju rocka i novina koje on donosi, pokazalo se da država ima više obzira prema *čupavcima*. Naime, upravo su oni svirali i pjevali pred Titom te su tako došli u prvi plan te su bili prikazivani na televiziji i u novinama.⁸⁶ Upravo su ti *čupavci* bili prava slika „zapadnog uvoza“, koji se nije samo odrazio u modi, već i u glazbenom izrazu. Naime, bilo je to „vrijeme škola intenzivnog kopiranja stranih uzora“.⁸⁷ Na taj je način svatko tko je imalo bilo kakvu glazbenu naobrazbu, odnosno tko je naučio tri akorda na gitari ili tamburici, mogao naći svoje istomišljenike, osnovati bend i doživjeti svojih pet minuta slave. Tako je ono što je u školi bilo predviđeno kao njegovanje kulture (*folk* glazba), ispala odlična baza za učenje nečeg zapadnog. Više nije bilo bitno iz koje netko dolazi republike, već iz kojeg grada, ili u slučaju Zagreba, iz kojeg kvarta u gradu, a gradovi su se ponosili sa svojim bendovima, tzv. vokalno instrumentalnim sastavima (VIS).⁸⁸ Upravo je ta posljednja posljedica rocka vrlo vjerojatno i osigurala njegovo prihvaćanje od strane vlasti. Ulazak rocka izazvao je još jednu, ne toliko očitu, ali važnu i zanimljivu promjenu. Naime, od pedesetih godina interes za engleski jezik neprestano je rastao, da bi do kraja desetljeća gotovo u potpunosti ugasio interes za ruskim, koji je do prekida odnosa s Moskvom 1948. bio obavezan u školi.⁸⁹

Svoju zaslugu u prodoru zapadnjačke glazbe u Jugoslaviju ima i Italija. Ona svoj utjecaj u jugoslavenskoj glazbi nije toliko dugovala nekom novom žanru, poput

⁸⁴ Isto, 204.

⁸⁵ Isto, 219.

⁸⁶ Vučetić, *Koka-kola*, 220.

⁸⁷ Škarica, Siniša, *Kad je rock bio mlad. Priča s istočne strane (1956.-1970.)*, Zagreb: V.B.Z., 2005., 24-25.

⁸⁸ Isto, 25.

⁸⁹ Vučetić, *Koka-kola*, 221.

Amerike i rocka, već je na jugoslavensku popularnu kulturu utjecala na drugačiji način. Prvo, slušateljima je dala željenu tematiku – sentimentalnost i ljubav – kao suprotnost teškoj ratnoj i predratnoj stvarnosti. Zatim, slušajući talijanske izvođače preko radija domaći su autori „te iste noći pisali prepjeve i aranžmane kako bi do jutra imali svoje verzije“.⁹⁰ Vjerojatno i najveća zasluga talijanskog utjecaja jest osnivanje festivala. Po uzoru na festival u San Remu, koji je osnovan 1951. godine, po čijem je uzoru stvorena i Eurovizija, u Jugoslaviji su također preuzeli taj koncept. Tako je prvi glazbeni festival organiziralo Hrvatsko društvo skladatelja u Zagrebu, već 1954. godine.⁹¹ Potom se, zbog mnogobrojnih festivala koji su se osnivali diljem zemlje, javila potreba za osnivanjem jednog festivala, sa ciljem stvaranja nadnacionalnog, koji bi ujedinio različita strujanja te služio i ideološkoj promociji bratstva i jedinstva, gdje bi bili predstavljeni svi narodi i narodnosti, a koji će potpomoći konačnom stvaranju jugoslavenskog stila zabavne glazbe. Zbog toga je osnivanje Opatijskoga festivala 1958. godine imalo i ideološku ulogu – provođenje i ostvarivanje reformi, demokratizacije i decentralizacije te pokazivanje koliko su te reforme uspješne.⁹²

Na taj je način posredstvom filma i glazbe jugoslavensko društvo suptilno i malim koracima preobraženo. U dva desetljeća prošlo je put od partizanskih filmova do vesterna te od partizanskih pjesama do rocka. Sve te tekovine zapada vidljivo su mijenjale ono što je bilo smatrano tipičnim socijalističkim čovjekom, posebice mlade – *omladinu* – a ono što je jednom bilo dopušteno, nije im se moglo oduzeti. Naprotiv, tražilo se više, a proces približavanja Jugoslavije Zapadu u pozadini je postupno, tiho i malim koracima, pretvaralo socijalističko društvo u ono kapitalističko, koje traži sve više te postaje masovno potrošačko, što je na poslijetku za Jugoslaviju možda bilo i previše. No, u ovom hladnoratovskom razdoblju, u kojem je sve i svatko bio sumnjiv, glazba, posebno rock, imala je neobičan rezultat, koji je koristio svima. Zapadni je utjecaj je na prilično lak i nevidljiv način osvajao Istok, komunistički su režimi glazbom mogli držati građane pod kontrolom, a oni su mogli uživati u glazbi koju vole. Za Jugoslaviju, kao državu s mnogo nacionalnosti, tri veće religije i dva pisma, glazba je u svoj toj različitosti postigla ono što politika nije mogla. Mladima nije bilo bitno iz koje republike dolazi neka skupina, već im je samo bilo bitno da uživaju u onome što vole, bez predrasuda.

⁹⁰ Buhin, Anita, „Opatijski festival i razvoj zabavne glazbe u Jugoslaviji (1958. – 1962.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1 (2016), 147.

⁹¹ Isto, 149.

⁹² Isto, 149-150.

ZAKLJUČAK

Najvažniji događaj za vodstvo Jugoslavije nakon preuzimanja vlasti na kraju Drugog svjetskog rata bio je sukob i raskid sa Staljinom. Tada se Jugoslavija okreće Zapadu koji je imao presudan utjecaj na njenu politiku, kako unutarnju tako i vanjsku te na društvo koje je polako postajalo sve sličnije onom na zapadnim granicama nego na istočnim. Potaknuta političkom, a i u slučaju potrebe vojnom pomoći i osnažena financijskom potporom Jugoslavija je krenula graditi svoj socijalizam, odnosno *vraćati se izvornim idejama socijalizma*. Istina koju nitko nije htio ili želio primijetiti jest da tog *jugoslavenskog socijalizma* u tom obliku ne bi bilo da nije bilo čvrste valute koja je stizala sa Zapada. Uz pomoć toga uspjela se održati prvih godina nakon prekida s Moskvom, provesti reforme, potaknuti industrijski rast te u konačnici postati jedna od najvažnijih zemalja u političkome svijetu, barem na neko vrijeme, sve do kada je Hladni rat bio „vruć“ i do kada je ona bila potrebna u međunarodnim odnosima. Partijsko državno vodstvo imalo je jedan zadatak važniji od svih ostalih – pažljivo izbalansirati politiku, *hodati po rubu*, između dvije velesile i okoristiti se koliko je moguće od jednih i drugih te im udovoljiti, koliko je to bilo moguće i kada je za Jugoslaviju imalo koristi.

Iako je do posebnog položaja Jugoslavije došlo upravo zbog pomoći Zapada, jugoslavenska politika i dalje se uvelike krojila prema onoj iz Moskve. Bolje rečeno, ovisno o tome kakva je politika Moskve bila prema Jugoslaviji, tako se ona odnosila prema Zapadu. S druge strane, ona je Zapadu poslužila kao određena tampon zona koja će biti neutralna, ali na strani Zapada. Neupitno je ostala država vjerna komunističkoj ideologiji i socijalističkom uređenju, ali po svojem je uređenju bila jedinstvena u svijetu, uzevši što je više mogla od svih strana. Svojih „pet minuta slave“ Jugoslavija je postigla osnivanjem Pokreta nesvrstanih u kojem je bila *prva među jednakima*. No, jednako kao i svoj položaj između dva svijeta, ulogu zastupnika onog *trećeg svijeta*, čiji je glas važan, mogla je koristiti samo neko vrijeme. Pobjeda liberalne struje nad konzervativnom šezdesetih godina samo je jedna od posljedica do kojih je došlo zbog prekida s Moskvom i okretanja na Zapad. Uvoz zabave i popularne kulture koji je neprestano dolazio sa Zapada, promijenio je one koji promjene uvijek nose – mlade. Shvaćanje socijalizma i očekivanja kakav socijalistički čovjek treba biti mijenjala su se iz desetljeća u desetljeće te se od države tražilo uvijek više – više proizvoda, veće plaće, više slobode. Za svaku potrebu uspjelo se

naći lijeka, osim za posljednju. Svoj pečat kulturnog utjecaja, uz SAD, najviše je preko glazbe i potrošačke kulture ostavila Italija, kao najbliža zemlja Zapada, te Njemačka, kao odredište velikog broja radnika koji su dio zapadne kulture pri povratku u Jugoslaviju donosili sa sobom i kao država čiji su stanovnici bili najvažniji strani turisti na Jadranu. Glazba, koja je jedan od najsnažnijih pokretača društvene promjene, nadišla je sve prepreke koje politika nije mogla. Unatoč činjenici da se preko nje provodila tiha „vesternizacija“ društva, pokazala se korisnom za sve te je pokazala da zaista ne poznaje granice. Društveno lice Jugoslavije sve više je popimalo zapadna obilježja, a zauzvrat su ona polako nagrizzala političku strukturu. Stoga su pred vodstvom države bile dvije solucije: prekinuti uvoz već prihvaćenog načina života ili nastojati obuzdati i ograničiti taj uvoz te građanima i dalje nuditi „američki san“, što bi značilo postupno i polako udaljavanje od „pravog“ socijalizma.

LITERATURA

1. Badovinac, Tomislav, 1948. *Povijesni razlaz sa staljinskim totalitarizmom?*, Zagreb: Savez društva „Josip Broz Tito“ Hrvatske, 2009.
2. Buhin, Anita, „Opatijski festival i razvoj zabavne glazbe u Jugoslaviji (1958. – 1962.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1 (2016), 139-159.
3. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden marketing, 1999.
4. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijest dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2005.
5. Duda, Igor, „Konzumerizmom do komunizma. Potrošačka kultura u Hrvatskoj od 1950-ih do 1980-ih“ u: *Potrošačka kultura i konzumerizam*, ur. Snježana Čolić, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2013., 83-105.
6. Grandits Hannes, Sundhaussen, Holm, „Jugoslawien in den 1960er Jahren: Wider einen teleologischen Forschungszugang“, u: *Jugoslawien in den 1960er Jahren. Auf dem Weg zu einem (a)normalen Staat?*, ur. Hannes Grandits, Holm Sundhaussen, Wiesbaden: Hattassowitz Verlag, 2013., 3-14.
7. Jakiša, Miranda, „Grosses Kino der Subversion und Affirmation: Vom Schlagabtausch im Film der jugoslawischen 1960er.“ u: *Jugoslawien in den 1960er Jahren. Auf dem Weg zu einem (a)normalen Staat?*, ur. Hannes Grandits, Holm Sundhaussen, Wiesbaden: Hattassowitz Verlag, 2013., 185-211.
8. Jakovina, Tvrtko, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
9. Jakovina, Tvrtko, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i sjedinjene Američke Države. 1945.-1955.*, Zagreb: Profil, 2003.
10. Jakovina, Tvrtko, „Narodni kapitalizam protiv narodnih demokracija. Američki super-market na Zagrebačkom velesajmu 1957. godine“, u: *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, ur. Borislav Grgin, Zagreb: FF press, 2003., 469-479.
11. Jakovina, Tvrtko, *Treća strana Hladnog rata*, Zagreb: Fraktura, 2011.
12. Jakovina, Tvrtko, „Povijesni uspjeh šizofrene države: modernizacija u Jugoslaviji 1945.-1974.“ u: *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolečnik, Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, 2012., 7-53.
13. Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.

14. Kolanović, Maša, „Utopija pod upitnikom. Predodžba „Amerike“ u stihovima dekadentnog socijalizma“ u: *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković, Andrea Matošević, Pula i Zagreb: Srednja Europa, d.o.o., Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, 2013., 177-216.
15. Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije 1918.-1991.: hrvatski pogled*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
16. Nečak, Dušan, „Ostpolitik“ Willyja Brandta i Jugoslavija (1963.-1969.), Zagreb: Srednja Europa, 2015.
17. Patterson, Patrick Hyder, *Bought&Sold. Living and Losing the Good Life in Socialist Yugoslavia*, London: Cornell University, 2011.
18. Škarica, Siniša, *Kad je rock bio mlad. Priča s istočne strane (1956.-1970.)*, Zagreb: V.B.Z., 2005.
19. Vejzagić, Saša, „Političke, društvene i gospodarske reforme u Jugoslaviji 1960-ih godina“ u: *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata pulskog sveučilišta 2011.-2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin, Igor Stanić, Pula i Zagreb: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Srednja Europa, 2013., 49-70.
20. Vučetić, Radina, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Beograd: Službeni glasnik, 2012.
21. Vučetić, Radina, „Die jugoslawische Aussenpolitik und die jugoslawisch-amerikanischen Beziehungen in den 1960er Jahren“, u: *Jugoslawien in den 1960er Jahren. Auf dem Weg zu einem (a)normalen Staat?*, ur. Hannes Grandits, Holm Sundhaussen, Wiesbaden: Hattassowitz Verlag, 2013., 17-38.
22. Vučetić, Radina, „Kauboji u NOB-u: partizanski vestern i strip u socijalističkoj Jugoslaviji“ u: *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković, Andrea Matošević, Pula i Zagreb: Srednja Europa, d.o.o., Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, 2013., 217-250.

SAŽETAK

Nakon poraza Sila osovine u Drugom svjetskom ratu istočna Europa, uključujući i Jugoslaviju, postaje sovjetska interesna sfera. U poslijeratnom razdoblju Jugoslavija je bila najodaniji i najdosljedniji sovjetski saveznik, u potpunosti imitirajući sovjetsko društvo i gospodarstvo. Donošenjem Rezolucije Informbiroa 1948. Jugoslavija se našla izolirana od strane Istoka i Zapada. Jedina sila koja ju je mogla zaštititi od Sovjetskog Saveza bile su Sjedinjene Države. Zauzvrat je Jugoslavija trebala ispuniti neke uvjete Zapada, za što je primila prvenstveno novčanu potporu i vojne donacije. Jednako važni bili su odnosi s Italijom i Zapadnom Njemačkom jer su te dvije države bile glavna izvorišta zapadne kulture. Dolazak Hruščova u Beograd 1955. vodi do pomirbe sa Sovjetima. Jugoslavija je bila zagovornik neblokove politike, a istomišljenike je pronšla u Egiptu i Indiji te zemljama trećeg svijeta. Te tri države osnovale su Pokret nesvrstanih. Pokretanje gospodarstva i društvene promjene pedesetih imale su kao posljedicu porast standarda i nove društvene reforme. Jugoslavija se okretanjem Zapadu otvorila slobodnom tržištu i dala svojim građanima *okus Zapada*. Na taj su način Hollywood i rock'n'roll osvojili Jugoslaviju i promijenili sliku i očekivanja njenog društva.

Ključne riječi: Jugoslavija, vanjska politika, kulturni utjecaj, liberalizacija, popularna kultura

ABSTRACT

Western Influence on Socialist Yugoslavia

Following the defeat of the Axis in World War II, Eastern Europe, including Yugoslavia, entered into the Soviet sphere of interest. In the early post-war period Yugoslavia was the most loyal Soviet ally, completely imitating Soviet society and economy. Following the Resolution of Cominform in 1948, Yugoslavia was left isolated from both the East and the West. United States were the only world power that could protect it from USSR. Yugoslavia had to fulfil some of the Western demands and in return, it received primarily financial help and military donations. Equally important were relations with Italy and West Germany, because these two countries were the main sources of Western culture. Arrival of Khrushchev to Belgrade in 1955, led to reconciliation with the Soviets. However, Yugoslavia was an advocate of the non-block policy and it found supporters in Egypt, India and other Third World countries. These three states founded the Non-Aligned Movement. Development of economy and social reforms of the fifties brought to the increase of the standard of living and new social reforms. By turning to the West, Yugoslavia opened itself to free market and gave its citizens some *flavour of the West*. In this way Hollywood and rock'n'roll conquered Yugoslavia and changed the society's image and expectations.

Keywords: Yugoslavia, foreign policy, cultural influence, liberalisation, popular culture